

Zakres ochrony zasobów genetycznych koni rasy małopolskiej w ramach programu rolno-środowiskowego

Iwona Tomczyk-Wrona

*Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy,
Dział Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt, 32-083 Balice k. Krakowa*

W Polsce istnieje długoletnia tradycja działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych zwierząt. Już w latach 20. XX w. zapoczątkowano program ochrony żubra, a nieco później program hodowli zachowawczej konika polskiego, oparty na unikalnym systemie hodowli w rezerwacie leśnym, który zaowocował restytucją tej rasy. Podobnym sukcesem zakończyła się praca nad odtworzeniem owcy wrzosówki i świniarki. Od lat 80., równoległe z pierwszymi inicjatywami podjętymi przez Europejską Federację Zootechniczną, w Polsce na szeroką skalę zajęto się ochroną większości rodzimych ras, polegającą na wspomaganie finansowym stad zachowawczych i stad stanowiących rezerwę genetyczną.

W czerwcu 1992 r. na Konferencji Narodów Zjednoczonych – Środowisko i Rozwój (UNCED) w Rio de Janeiro 167 krajów zrzeszonych w ONZ podpisało „Konwencję o różnorodności biologicznej”. Polska ratyfikowała tę Konwencję w grudniu 1995 r., co tym samym nałożyło na nasze państwo obowiązek zachowania różnorodności biologicznej na terenie własnego kraju, nie tylko na obszarach chronionych, ale także na obszarach użytkowanych gospodarczo, głównie rolniczo. Tym samym, Polska włączyła się do realizacji Światowej Strategii Zachowania Zasobów Genetycznych Zwierząt Gospodarskich, opracowanej przez Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Zasoby Genetyczne Zwierząt Gospodarskich obejmują te gatunki zwierząt, które są lub mogą być wykorzystywane do

produkcji żywności oraz w rolnictwie. Zarządzanie Zasobami Genetycznymi Zwierząt Gospodarskich obejmuje wszystkie działania związane z charakterystyką, sposobami użytkowania, doskonalenia i ochrony.

Konsekwencją ratyfikowania Konwencji było utworzenie organizacyjnych struktur zgodnych z zaleceniami FAO. W lipcu 1996 r. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej powierzyło Centralnej Stacji Hodowli Zwierząt zadania związane z koordynacją działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

I tak powstał Krajowy Ośrodek Koordynacyjny, który po kolejnej reorganizacji, od 1 stycznia 2002 r. działa w ramach Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie. Do realizacji zadań związanych z ochroną zasobów genetycznych określonego gatunku zwierząt zostały powołane Grupy Robocze ds. ochrony zasobów genetycznych, w tym również koni.

Krajowa Strategia Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej została opracowana na mocy 6. Artykułu Konwencji, gdzie nadrzędnym celem jest: „Zachowanie całego rodzimego bogactwa przyrodniczego oraz zapewnienie trwałości i możliwości rozwoju wszystkich poziomów jego organizacji (wewnątrzgatunkowego, międzygatunkowego i ponadgatunkowego)”. Oznacza to, że ochrona różnorodności biologicznej musi obejmować przyrodę całego kraju bez względu na formę jej użytkowania oraz stopień jej przekształcenia lub zniszczenia.

Różnorodność biologiczna (bioróżnorodność) to zmienność genetyczna, czyli obecność w danej populacji jak największej liczby różniących się między sobą genów i ich kombinacji, ale także jak największa ilość gatunków i zróżnicowanych systemów ekologicznych (np. łąk, lasów, stawów itp.) występujących na danym obszarze i na całej Ziemi.

W Strategii i Programie Działań wiele uwagi poświęcone jest działowi: Rolnictwo, Rozwój Wsi i Rynki Rolne. Główne cele dla tego sektora to przede wszystkim opracowanie krajowej strategii ochrony rolniczej różnorodności biologicznej (agrobioróżnorodności), skupiającej się na ochronie użytkowanych przez człowieka ekosystemów rolniczych (agrosystemów), zasobów genetycznych roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich, jak też gatunków wolno żyjących i ich zbiorowisk, stanowiących funkcjonalny element agrosystemów. Różnorodność zwierząt gospodarskich to zmienność genetyczna, występująca wewnątrz każdej rasy oraz pomiędzy rasami w obrębie każdego gatunku zwierząt gospodarskich.

W 1999 r. rozpoczęto prace nad Krajowym Programem Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt, którego nadrzędnym celem było zapewnienie, że różnorodność genetyczna zwierząt gospodarskich, niezbędnych do produkcji żywności i dla rolnictwa, będzie zachowana obecnie i w przyszłości. W maju 2000 r. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi zaakceptował do realizacji programy hodowlane ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji, w tym pierwsze dla koni – konika polskiego i konia huculskiego. Programy zawierają informacje o historii powstania danej rasy i uzasadnienie konieczności jej ochrony, precyzują cele i harmonogram działań, a także zakres ochrony *in-situ* i *ex-situ*. Programy określają także zasady i metody pracy hodowlanej oraz wskazują organizacje odpowiedzialne za ich realizację.

Ochrona *in-situ* różnorodności genetycznej zwierząt gospodarskich obejmuje wszystkie działania służące utrzymaniu żywych populacji zwierząt hodowlanych, również objętych aktywnymi programami hodowlanymi w agrosystemach, w których zostały wytworzone lub obecnie występują, łącznie z działaniami hodowlanymi podejmowanymi w celu zapewnienia ciągłego udziału tych zasobów w zrów-

noważonej produkcji żywności i rolnictwie, obecnie i w przyszłości.

Ochrona *ex-situ* to zachowanie materiału genetycznego w postaci żywych zwierząt poza środowiskiem, w którym zostały wytworzone lub poza organizmem zwierzęcia w sztucznym środowisku, przeważnie jako tworzenie banków nasienia, oocytów, zarodków, komórek lub tkanek.

Programy ochrony zasobów genetycznych realizowane są głównie metodą *in-situ*, która umożliwia ochronę poprzez użytkowanie z jednoczesnym doskonaleniem specyficznych i wartościowych cech danej rasy.

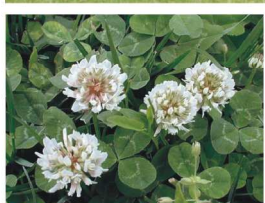
Zagadnienia z zakresu użytkowania i wykorzystania zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich są regulowane w Polsce w różnych aktach prawnych, dotyczących szeroko pojętej dziedziny chowu i hodowli zwierząt gospodarskich. W szczególności są to:

- Ustawa o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt z późniejszymi zmianami,
- Ustawa o ochronie zwierząt z późniejszymi zmianami,
- Ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Inspekcji Weterynaryjnej,
- Ustawa o rolnictwie ekologicznym,
- Ustawa o stowarzyszeniach,
- Ustawa o społeczno-zawodowych organizacjach rolniczych.

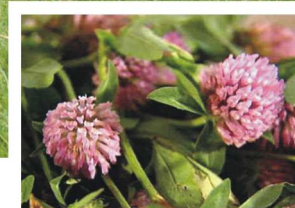
Ustawa o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich definiuje katalog gatunków zwierząt, które są uznawane za zwierzęta gospodarskie w Polsce. Reguluje ona sprawy z zakresu hodowli oraz zachowania zasobów genetycznych, oceny wartości użytkowej i hodowlanej, prowadzenia ksiąg i rejestrów zwierząt hodowlanych, a także nadzoru nad hodowlą i rozrodem zwierząt gospodarskich.

Wydane na podstawie tej ustawy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia ksiąg i rejestrów zwierząt hodowlanych oraz wymagań, jakie powinny spełniać programy hodowlane, zwracają szczególną uwagę na programy ochrony, których głównym celem jest zachowanie zasobów genetycznych ras i odmian zwierząt gospodarskich.

Polska dysponuje bardzo bogatymi i zróżnicowanymi zasobami genetycznymi zwierząt gospodarskich. Wśród użytkowanych ga-

Klacz małopolska ze źrebięciem – *Małopolski mare with a foal*
(fot. I. Tomczyk-Wrona)

Stado koni małopolskich – *A herd of Małopolski horses*
(fot. I. Tomczyk-Wrona)

tunków każdy reprezentowany jest przez kilka do kilkunastu ras lub odmian. Gwałtowne zmiany zachodzące w gospodarce naszego państwa mają jednak ogromny wpływ na rozwój populacji zwierząt gospodarskich.

Głównym zagrożeniem jest znaczne ograniczenie bioróżnorodności. Dotyczy to zarówno zmienności genetycznej rodzimych ras zwierząt gospodarskich, jak i indywidualnej zmienności w obrębie ras o zasięgu międzynarodowym, które są obecnie użytkowane powszechnie i intensywnie doskonalone. Konieczne jest również zwiększenie zainteresowania i zrozumienia społecznego dla działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych oraz znaczenia rodzimych ras zwierząt.

Rasy rodzime są to populacje zwierząt wytworzone w określonym regionie lub kraju na bazie lokalnych, prymitywnych ras. Zwierzęta te, historycznie hodowane w czystości rasy i utrzymywane w indywidualnych gospodarstwach rolnych, posiadają cenne geny, stanowiące rezerwę genetyczną, które będą mogły być wykorzystane w przyszłości. Rasy rodzime są doskonale przystosowane do miejscowych warunków środowiskowych: klimatu, gleby, zasobów paszowych i warunków chowu. Charakteryzują się wysoką plennością, cechami matecznymi i długowiecznością, a produkty uzyskiwane od nich mają szczególne wartości smakowe, jakościowe i odżywcze.

Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. Nr 133, poz. 921) definiuje pojęcie:

Rasa zagrożona – populacja zwierząt gospodarskich danej rasy, której niska lub malejąca liczebność stwarza zagrożenie jej wyginięcia.

Art. 28.

1. Rasy zagrożone obejmuje się ochroną zasobów genetycznych polegającą na utrzymaniu żywych zwierząt gospodarskich lub gromadzeniu i przechowywaniu materiału biologicznego pochodzącego od tych zwierząt.

2. Ochrona zasobów genetycznych jest prowadzona w sposób określony w programie ochrony zasobów genetycznych.

Chronione rodzime rasy zwierząt gospodarskich stanowią nie tylko żywe świadectwo polskiej myśli hodowlanej, ale są także nieodłącznym elementem rodzimego krajobrazu.

Nowymi akcentami programów pomocowych Unii Europejskiej są między innymi odnowa i estetyzacja wsi, w tym tradycyjnego dziedzictwa kulturowego, rozwój infrastruktury związanej z rolnictwem, turystyką wiejską, rozwój rzemiosła oraz przywracanie i utrzymanie tzw. krajobrazu kulturowego. Hodowla ras rodzimych może wspomagać tworzenie nisz rynkowych, na przykład w zakresie tak obecnie modnych usług agroturystycznych. Przykładowo, obecność w takim gospodarstwie koni do jazdy rekreacyjnej czyni ofertę bardziej atrakcyjną. Rozwój turystyki konnej daje szerokie możliwości znacznego wykorzystania dużej liczby koni. Promocja pod tym kątem przyniosłaby znaczące korzyści, zarówno hodowli tych koni, jak i tworzeniu nowych rynków pracy.

Rasy rodzime, mimo niższego poziomu użytkowości, charakteryzują się takimi cennymi cechami, jak: odporność na choroby, wysoka płodność i plenność, dobre cechy mateczne, długowieczność oraz zdolności adaptacyjne do skrajnych warunków środowiskowych i paszy o niskiej jakości. W wielu przypadkach produkty otrzymane od tych zwierząt mają szczególną, unikatową jakość.

Opracowywane obecnie w resorcie rolnictwa programy rolno-środowiskowe obejmują działania na rzecz ochrony *in-situ* rodzimych ras, jak też użytkowania zwierząt na rzecz ochrony środowiska oraz prowadzenia chowu i hodowli w trudnych warunkach środowiskowych (np. tereny górskie) i na obszarach wymagających rekultywacji (odłogowanych).

Programami ochrony zasobów genetycznych koni objęte są rodzime rasy:

konik polski – typowy przedstawiciel polskiej rasy koni małych, wywodzący się bezpośrednio od dzikich koni – tarpanów; program wprowadzony w 2000 r.;

koń huculski – należący do jednej z najstarszych ras koni opisanych w Polsce, ukształtowany we wschodnich Karpatach, w surowym klimacie górskim; program wprowadzony w 2000 r.;

koń śląski – rasa pochodząca w liniach żeńskich od miejscowych szlachetnych klaczy i od ogierów oldenburskich i wschodniofryzjskich; program wprowadzony w 2005 r.;

koń małopolski – rasa o określonym genotypie i fenotypie, podkreślającym odrębność i specyfikę konia w typie polskiego angloaraba; program wprowadzony w 2005 r.;

koń wielkopolski – rasa półkrewi angielskiej, posiadająca swoją genotypową i fenotypową odrębność, wynikającą ze specyficznych warunków środowiskowych, w jakich została wytworzona; program wprowadzony w 2007 r.;

koń zimnokrwisty w typie sokólskim; program wprowadzony w 2008 r.;

koń zimnokrwisty w typie sztumskim; program wprowadzony w 2008 r.

Program ochrony koni małopolskich w ramach programu rolno-środowiskowego PROW 2004–2006 i PROW 2007–2013

Od 2005 r. utrzymywanie lokalnych ras koni objętych Programami ochrony jest wspomagane wyłącznie płatnościami rolno-środowiskowymi w ramach programu rolno-środowiskowego PROW 2004–2006. Pakiet G.01b.

Do ras lokalnych objętych ochroną od 2005 r. zaliczono: konie małopolskie, śląskie, huculskie i koniki polskie.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r., ze zmianami z dnia 18 stycznia 2005 r., w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, objętych planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. z dnia 9 sierpnia 2004 r. i Dz. U. nr 22), zmieniło warunki wspomagania finansowego stad koni ras objętych Programami ochrony zasobów genetycznych i zawarte zostało w Krajowym Programie Rolno-środowiskowym (KPR).

PROW 2004–2006 Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich

Priorytet B. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Działanie 4. Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych oraz poprawy dobrostanu zwierząt.

Pakiety:

SO1 Rolnictwo zrównoważone;

SO2 Rolnictwo ekologiczne;

PO1 Utrzymanie łąk ekstensywnych;

PO2 Utrzymanie pastwisk ekstensywnych;

KO1 Ochrona gleb i wód;

KO2 Strefy buforowe;

GO1 Zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich:

Warianty:

GO1a bydło,

GO1b konie,

GO1c owce.

Do 2004 r. dotacją w ramach tzw. postępu biologicznego objęte były dwie rasy koni: huculska i konik polski. Dotacja, na z góry określone limity liczebności (210 etatów w rasie huculskiej i 230 etatów dla konika polskiego), przysługiwała na kłaczce od 1. roku życia i starsze oraz na ogiery będące własnością jednostki objętej Programem ochrony zasobów genetycznych.

Od 2005 r. zmieniły się warunki ogólne ubiegania się o przyznanie płatności. Aby otrzymać dotację, należy posiadać co najmniej trzy kłaczce – ale dorosłe, posiadające wpis do księgi głównej – jednej z ras chronionych, które zostały zakwalifikowane do Programu ochrony zasobów genetycznych.

Rozpoczęcie realizacji Programu ochrony koni małopolskich na przełomie lat 2004 i 2005 było trudnym zadaniem. W przeciwieństwie do Programów ochrony dla koni huculskich i koników polskich, których formalna ochrona trwała już od 1999 r. w ramach dofinansowania z funduszu postępu biologicznego, ochrona koni małopolskich była zupełnie nowym działaniem.

Większość koni w dużych stadninach, również państwowych, została przekrzyżowana obcymi rasami, a populacja, którą należało jak najszybciej objąć ochroną, mająca w rodowodach przodków rodzimego konia małopolskiego, była rozproszona wśród indywidualnych hodowców, nierzadko utrzymywana jako pojedyncze sztuki. Wymóg starego PROW 2004–2006 o minimalnej wielkości stada (3 szt.) w przypadku koni małopolskich jeszcze bardziej utrudniał pozyskanie odpowiedniej populacji.

Często zdarzało się, że hodowca zgłaszał trzy kłaczce, wśród których dwie spełniały warunki Programu, natomiast trzecia nie i wówczas traciło się wszystkie trzy kłaczce. W pierwszym

okresie tworzenia podstaw ochrony konia małopolskiego w przypadkach, gdy trzecia klacz w pewnych założeniach spełniała warunki Programu ochrony, Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych koni kwalifikowała ją warunkowo do tego programu.

Głównym założeniem takiego działania było pozyskanie dwóch dobrych klaczy oraz uzyskanie prawidłowego potomstwa zarówno od nich, jak również od wspomnianej trzeciej klaczy.

Wszystkie klacze zakwalifikowane w ramach starego PROW, również te, które nie do końca spełniały warunki Programu ochrony, miały prawo do pozostania w Programie do czasu zakończenia starego PROW. Warunkiem było to, aby przez cały czas realizacji PROW pozostały własnością tego samego hodowcy, u którego były kwalifikowane.

Warunki kwalifikacji klaczy do Programu ochrony tworzone w 2004 r.

Klacz rasy małopolskiej

- 1) muszą być wpisane do księgi głównej i pochodzić od co najmniej dwóch pokoleń przodków rasy małopolskiej lub ras biorących udział w jej tworzeniu,
- 2) muszą być zbonitowane na co najmniej 75 pkt. w skali 100-pkt., w tym za typ co najmniej 13 pkt.,
- 3) pod względem rodowodowym muszą spełniać następujące warunki:
  - pochodzić po rodzicach wpisanych do ksiąg koni rasy małopolskiej (z wyłączeniem działu II), pełnej krwi angielskiej, czystej krwi arabskiej, czystej krwi angloarabskiej;
  - angloaraby hodowli zagranicznej mogą występować w rodowodzie pod warunkiem, że nie będzie to więcej niż dwóch przodków w trzecim pokoleniu;
  - konie pełnej krwi angielskiej mogą występować w ilości nie większej niż czterech przodków w trzecim pokoleniu;
  - ojcami klaczy urodzonych po 1.01.2006 r. mogą być sprowadzone z zagranicy ogierzy z dawnych rodów austro-węgierskich pod warunkiem, że nie posiadają w rodowodzie do 3. pokolenia przodków obcej rasy i uzyskały zgodę prowadzącego księgę na użycie w rozrodzie w populacji chronionej;

- w 2. i 3. pokoleniu nie dopuszcza się koni innych ras poza wymienionymi.

W 2007 r. nastąpiła nowelizacja ustawy o hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich na podstawie dyrektywy unijnej Nr 96/78/WE z dnia 10 stycznia 1996 r., ustanawiającej kryteria wpisu i rejestracji zwierząt z rodziny koniowatych w księgach stadnych do celów hodowlanych.

Zgodnie z jej przepisami:

„1. Aby zakwalifikować się do wpisu do głównego działu księgi stadnej swojej rasy, zarejestrowane zwierzęta z rodziny koniowatych muszą:

- pochodzić od rodziców wpisanych do głównego działu księgi stadnej tej samej rasy i posiadać rodowód ustalony zgodnie z zasadami tej księgi stadnej.”

Artykuł 1 jednoznacznie wskazywał, że do księgi głównej koni rasy małopolskiej trudno jest wpisać folbluta czy araba bądź jeszcze inną rasę. W tiret drugim stwierdza się wprawdzie:

„2. W drodze odstępstwa od ust. 1 tiret pierwszego zwierzę może zostać wpisane do głównego działu księgi stadnej w celu uczestnictwa w programie hodowlanego krzyżowania...”.

Trudno jest jednak pogodzić hodowlę zachowawczą rasy rodzimej z programem hodowlanego krzyżowania.

W świetle tych zmian nie można było dalej kwalifikować klaczy oraz ich potomstwa pochodzącego po rodzicach ras obcych: pełnej krwi angielskiej, czystej krwi arabskiej, czystej krwi angloarabskiej, obcych angloarabów, które były dopuszczone według zasad starego programu (tworzonych w 2004 r.), gdyż stało się to niezgodne ze zmianami wprowadzonymi w znowelizowanej ustawie o hodowli i rozrodzie zwierząt.

Prace nad zmianą programów zostały rozpoczęte na przełomie lat 2007–2008. Wtedy to również przedstawiciele PZHk i księgi stadnej koni małopolskich złożyli do Instytutu Zootechniki PIB wnioski o włączenie do Programu ochrony zasobów genetycznych koni rasy małopolskiej potomstwa ogierów szczepu Schagya, wydzierżawionych lub kupionych za granicą.

Był to kontrowersyjny wniosek w odniesieniu do ochrony rasy rodzimej, dlatego też Instytut Zootechniki PIB zwrócił się o opinię w tej sprawie do eksperta zajmującego się od wielu lat

rasą małopolską, prof. Mariana Budzyńskiego. Jego opinia, dotycząca wniosku przedstawionego przez PZHK, przedstawiona Grupie Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych koni, była negatywna.

Profesor M. Budzyński zaznaczył również, że w dalszej realizacji Programu ochrony nie można przyjmować do Programu klaczy pochodzących po ojcach czystych ras (pełna krew angielska, czysta krew arabska i czysta krew angloarabska), gdyż jest to proces krzyżowania, który stosuje się przy tworzeniu danej rasy, a nie w kontynuacji jej hodowli. Zaproponował również, aby do Programu ochrony przyjmować tylko klacze pochodzące od rodziców od trzech pokoleń wpisanych do ksiąg głównych koni rasy małopolskiej.

Ustalono, że członkowie Grupy Roboczej przygotowują propozycje zmian, dotyczących wymagań kwalifikowania klaczy do programu w oparciu o opinie PZHK, okręgowych związków hodowców koni i Komisji Księgi Stadnej Konia Małopolskiego.

Propozycja Komisji Księgi Stadnej dla koni małopolskich dopuszczała udział 75% obcych przodków, a tylko 25% przodków rodzimych koni małopolskich. Większość członków Grupy Roboczej skłaniała się za udziałem 25% obcych przodków i 75% przodków rodzimych koni małopolskich. Wszyscy zgadzali się, że nie należy już przyjmować klaczy, których ojcami są ogiery ras czystych (xx, oo, xxoo) oraz klaczy, które nie mają wszystkich znanych przodków do 3. pokolenia wstecz (tzw. NN w 3. pokoleniu).

Po licznych dyskusjach i konsultacjach z PZHK i Komisją Księgi Stadnej Koni Małopolskich uzgodniono co najwyżej 50% udział obcych przodków i co najmniej 50% udział przodków rasy rodzimej małopolskiej w rodowodzie klaczy przyjmowanych do Programu ochrony.

W międzyczasie, oprócz ww. rozmów, wysłane były dwa listy (sierpień i grudzień 2009 r.) do wszystkich hodowców biorących udział w PROW 2004–2006, gdyż za najlepszy moment do wprowadzenia zmian Grupa Robocza uznała zakończenie przez hodowców zobowiązania w PROW 2004–2006 ze stawką 1300 zł i wejście na nowych już warunkach w nowe zobowiązanie w PROW 2007–2013 ze stawką 1500 zł.

Nowy PROW 2007–2013 został wprowadzony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa

i Rozwoju Wsi z dnia 28.02.2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania program rolno-środowiskowy, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 34, poz. 200), obecnie zastąpionym Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26.02.2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania program rolno-środowiskowy, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 33, poz. 262 z późn. zm.).

W PROW 2007–2013, Pakiet 7. „Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie”, wymagane minimum liczebności stada to dwie klacze zakwalifikowane do programu ochrony. Warunki kwalifikacji klaczy do nowego programu, utworzone na przełomie lat 2009 i 2010, są następujące:

Zasady wyboru klaczy do programu ochrony

Do Programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze rasy małopolskiej, wyłączenie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, wpisane do głównej księgi stadnej koni rasy małopolskiej (z wyłączeniem Działu II), poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni rasy małopolskiej;
- 2) posiadają typ płciowy i rasowy oraz inne cechy charakterystyczne dla rasy małopolskiej, określone w Programie ochrony;
- 3) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w Programie ochrony;
- 4) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała;
- 5) uzyskały w ocenie pokroju w skali 100-punktowej co najmniej 76 pkt. bonitacyjnych, w tym za typ rasowy co najmniej 13 pkt.;
- 6) mają obowiązkowo określone markery genetyczne na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach w celu kontroli pochodzenia ich potomstwa (dotyczy klaczy wpisa-

- nych do księgi od 1.01.2007 r.);
- 7) mają pisemne świadectwo pokrycia lub urodziły źrebię w ostatnich 12 miesiącach;
  - 8) są stanowione tylko ogierem tej samej rasy, wskazanym przez podmiot prowadzący księgę, spełniającym warunki Programu ochrony, zawartymi w pkt.: „Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony”, po którym urodzone potomstwo również musi spełniać warunki rodowodowe uczestnictwa w Programie ochrony;
  - 9) pod względem rodowodowym klacze uczestniczące w Programie ochrony muszą spełniać następujące warunki:
    - rodzice klaczy muszą być rasy małopolskiej, wpisani do księgi głównej koni rasy małopolskiej (z wyłączeniem Działu II), hodowli krajowej, urodzeni w Polsce,
    - babka klaczy ze strony matki musi być rasy małopolskiej, wpisana do księgi stadnej koni małopolskich (z wyłączeniem Działu II),
    - ojcami klaczy objętych Programem ochrony nie mogą być ogiery pełnej krwi angielskiej, czystej krwi arabskiej, czystej krwi angloarabskiej, angloaraby obcego pochodzenia, w tym również angloaraby francuskie i pochodzące ze starych rodów austro-węgierskich,
    - klacze czystej krwi angloarabskiej nie mogą uczestniczyć w Programie ochrony,
    - klacze kwalifikowane do Programu muszą posiadać trzy pełne pokolenia przodków wpisanych do ksiąg (dotyczy niekwalifikowania do Programu klaczy, które mają przodka o nieznanym pochodzeniu w trzecim pokoleniu wstecznym, tzw. NN),
    - muszą pochodzić od co najmniej trzech pokoleń przodków wpisanych do ksiąg koni rasy małopolskiej lub ras biorących udział w jej tworzeniu. Za rasy biorące udział w tworzeniu konia małopolskiego uznaje się: pełną krew angielską, czystą krew arabską, czystą krew angloarabską, angloaraby obcego pochodzenia, w tym

- również francuskie i pochodzące ze starych rodów austro-węgierskich,
- w 2. i 3. pokoleniu nie dopuszcza się koni innych ras poza wymienionymi wyżej,
  - w trzecim pokoleniu wstecznym (8 przodków) dopuszcza się maksimum 50% udziału łącznie: koni pełnej krwi angielskiej, czystej krwi arabskiej, czystej krwi angloarabskiej, wszystkich innych angloarabów obcego pochodzenia, w tym również francuskich i pochodzących ze starych rodów austro-węgierskich.

Do nowego Programu ochrony został również wprowadzony nowy punkt dotyczący wyboru ogierów.

Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w Programie ochrony

W Programie ochrony mogą być użyte ogiery, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni małopolskich (z wyłączeniem Działu II), są rasy małopolskiej, hodowli krajowej, urodzone w Polsce;
- 2) posiadają typ płciowy i rasowy charakterystyczny dla konia małopolskiego określony w Programie ochrony;
- 3) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w Programie ochrony;
- 4) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała;
- 5) są ocenione na minimum 78 pkt. bonitacyjnych, w tym uzyskały minimum 13 pkt. za typ;
- 6) mają obowiązkowo potwierdzone pochodzenie za pomocą markerów genetycznych określonych na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach;
- 7) potomstwo urodzone po nich spełnia warunki rodowodowe uczestnictwa w Programie ochrony;
- 8) są poddane ocenie wartości użytkowej według obowiązującego regulaminu Programu hodowlanego koni małopolskich.

W 2010 r. większość hodowców zakończyła stary PROW 2004–2006, ale uzyskała możliwość rozpoczęcia nowego zobowiązania w ramach PROW 2007–2013. Nowy Program ochrony, oparty na pięcioletnim, dotychczasowym doświadczeniu, skierowany jest przede wszystkim do hodowców – właścicieli klaczy i potomstwa klaczy uczestniczących w Programie ochrony, które posiadają w rodowodach jak największą liczbę rodzimych przodków małopolskich i z jak najmniejszym udziałem obcych ras. Przed nowym programem kolejne pięć lat, w czasie których należy pozyskać następne pokolenia koni, które będą jak najpełniej spełniać definicję „rasy rodzimej”.

Została stworzona możliwość, aby wszystkie dotychczas zakwalifikowane do Programu ochrony klacze, które uczestniczyły w realizacji PROW 2004–2006, Pakiet G01, zostały również, na zasadzie odstępstwa od reguły, zakwalifikowane do nowego Programu ochrony i mogły uczestniczyć oraz otrzymać płatność w ramach PROW 2007–2013 pod warunkiem, że będą kryte ogierami spełniającymi zasady nowego programu.

Potomstwo klaczy, które były do tej pory zakwalifikowane według zasad starego programu, urodzone z kryć tych klaczy przeprowadzonych w latach 2005 do 2009, które spełnia warunki starego programu, będzie mogło być włączone do nowego programu pod warunkiem, że Grupa Robocza indywidualnie zakwalifikuje takiego potomka, co będzie potwierdzone szczegółowym uzasadnieniem dołączonym do Protokołu Grupy. Potomstwo to również musi być kryte ogierami spełniającymi zasady nowego Programu ochrony.

Charakterystyka koni rasy małopolskiej

Początki konsolidacji *koni małopolskich* sięgają XVII w., kiedy to na krajowe pogłowia

koni coraz silniej zaczęły oddziaływać reproduktory pochodzenia orientального, a w późniejszym czasie i pełnej krwi angielskiej. Proces ten najbardziej widoczny był na ziemiach Małopolski, która wówczas obejmowała swym zasięgiem olbrzymie obszary południowo-wschodniej Rzeczypospolitej, od Krakowa po granice z imperium tureckim. Przenikające się nawzajem prądy krwi arabskiej i angielskiej sprawiły, że dominującym typem koni na terenach Małopolski stał się angloarab półkrwi. Ten tzw. właściwy koń małopolski zachował najwięcej cech dawnych koni rodzimych, na ogół posiadających wiele cech konia orientального, pod wpływem którego przez wiele lat rozwijała się polska hodowla.

Termin „Małopolska Rasa Koni” pojawił się 27.12.1962 r. wraz z Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa w sprawie prowadzenia ksiąg zwierząt zarodowych. Celem utworzenia księgi było ujęcie w pewne ramy pogłowia koni gorąckrwistych, związanych z rejonem ówczesnej Małopolski, którą tworzyły województwa: kieleckie, lubelskie, krakowskie i rzeszowskie. Konie te ze względów genetycznych i fenotypowych odznaczały się wyraźną odrębnością wobec koni szlachetnych z pozostałych dzielnic Polski.

Konie małopolskie powinny odznaczać się wysoką plennością, długowiecznością, bardzo dobrym wykorzystaniem paszy, odpornością na choroby i złe warunki bytowe, wytrzymałością w użytkowaniu i predyspozycjami do długotrwałej jazdy terenowej w trudnych warunkach. Do ich znamienych cech należy zaliczyć: suchą konstytucję, długie linie, harmonijną budowę i orientálną urodę. Szyja powinna być dość długa, najlepiej łabędzia. Kończyny suche, łopatka długa i skośna, zad z wysoką nasadą ogona, kłęb dobrze zarysowany, grzbiet mocny. Temperament żywy, charakter łagodny. Preferowana jest maść gniada i siwa.

Obecnie główny teren utrzymywania rasy to województwa: lubelskie, małopolskie i świętokrzyskie.

Realizacja programów ochrony

Liczba stad i klaczy małopolskich, zakwalifikowanych do Programu ochrony zasobów genetycznych koni małopolskich
Number of Małopolska herds and mares qualified for the Małopolski horse genetic resources conservation programme

Rok realizacji <i>Year</i>	Liczba zakwalifikowanych (stan na dzień 1 czerwca danego roku) <i>Number of qualified (as of 1 June of a given year)</i>	
	stad – herds	klaczy – mares
2005	68	349
2010	179	609

Struktura stad w latach realizacji Programu ochrony w zależności od ilości zakwalifikowanych klaczy małopolskich
Structure of herds in successive years of the conservation programme according to the number of Małopolska mares qualified

Rok realizacji <i>Year</i>	Liczba stad w zależności od ilości klaczy (szt.) (stan na dzień 1 czerwca danego roku) <i>Number of herds according to number of mares (head) (as of 1 June of a given year)</i>					
	2	3	4–10	11–20	>20	razem <i>total</i>
2005	–	41	21	5	1	68
2010	79	53	45	2	–	179

Liczba stad i klaczy małopolskich zakwalifikowanych do Programu ochrony z rozbiciem na poszczególne związki hodowców koni
Number of herds and mares qualified for the conservation programme as divided into horse breeders associations

Zw. Hod. Koni <i>Horse Breeders Associations</i>	Liczba zgłoszonych stad i klaczy (stan na dzień 1 czerwca danego roku) <i>Number of Małopolska herds and mares registered (as of 1 June of a given year)</i>			
	2005		2010	
	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>	stada <i>herds</i>	klacze <i>mares</i>
Białystok	2	6	2	6
Bydgoszcz	–	–	–	–
Malbork	1	3	–	–
Katowice	3	27	8	34
Kielce	13	53	26	71
Kraków	9	38	27	102
Lublin	18	82	64	253

Ochrona zasobów genetycznych koni rasy małopolskiej

Łódź	4	52	6	13
Olsztyn	–	–	1	2
Poznań	2	16	1	3
Rzeszów	9	47	25	62
Warszawa	3	9	7	22
Oddz. Radom	3	12	5	23
Wrocław	1	4	5	13
Szczecin	–	–	1	3
Zielona Góra	–	–	1	2
Razem – Total	68	349	179	609

Literatura

- Antoniewicz B., Brykczyńska M., Helak H., Krzyształowicz A., Osadziński A., Sasimowski E., Skuciński E., Strzemski M. (1960). Koń lubelsko-kielecki. IZ, Kraków, 109.
- Brzeski E., Rudowski M. (1977). Kierunki hodowli koni małopolskich w stadninach południowych w latach 1966–1976. Zesz. Nauk. AR Kraków, 18, 133.
- Brzeski E., Staliński Z. (1977). Udział rasy angielskiej, arabskiej i angloarabów w hodowli konia małopolskiego. Acta Agrobot. Silv., Ser. Zoot., 17: 1–2.
- Budzyński M. (1973). Wzrost i rozwój konia małopolskiego w hodowli terenowej województwa lubelskiego w świetle wskaźników pomiarowych. Roczn. Nauk Rol., Ser. B, 95, 3.
- Budzyński M., Sasimowski E., Święcki A. (1974). Analiza proporcji między liczebnością koni zarodkowych a pogłowiem masowym w poszczególnych rejonach hodowli Polski. Pr. Mat. Zoot., 6: 107–126.
- Budzyński M., Byszewski W., Sikora C., Słomka L. (1989). Konie małopolskie. PWN, Warszawa.
- Chrzanowski M., Olesiak S. (1977). Obrady nad przyszłością hodowli koni małopolskich w stadninach państwowych. Koń Polski, 4.
- Gagorowski R. (1972). Zadania i kierunki hodowli koni w Polsce. Koń Polski, 3.
- Grabowski J. (1969). Czas ustalić małopolską rasę koni. Koń Polski, 4.
- Jeziński T. (1975). Genetyczna konsolidacja regionalnych odmian koni małopolskich. Pr. Mat. Zoot., 8.
- Kaproń M., Tomczyk-Wrona I., Kordalski K., Jaszczyńska M., Cześnik E. (2004). Program hodowlany ochrony zasobów genetycznych koni rasy małopolskiej. Wyd. IZ PIB, Kraków.
- Księga Stadna Koni Małopolskich (1970). PZHK, 1, 1963, 2, Warszawa.
- Raport Krajowy o stanie zasobów genetycznych zwierząt (2002). Opracowany na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi przez Krajowy Ośrodek Koordynacyjny ds. Zasobów Genetycznych Zwierząt Instytutu Zootechniki w Krakowie. Wyd. IZ PIB, Kraków.
- Sasimowski E., Budzyński M. (1965). Standardy pomiarowe koni małopolskich. Roczn. Nauk Rol., Ser. B, 85, 3.
- Sasimowski E., Budzyński M. (1969). Potencjalne liczebności i niektóre cechy masowego pogłowia koni poszczególnych ras i typów regionalnych w Polsce. Ann. UMCS, Sec. E, 24, 23.

Świecki A. (1966). Obrady nad hodowlą konia małopolskiego. Koń Polski, 4.

Tomczyk-Wrona I. (2006). Ochrona zasobów genetycznych koni w ramach PROW. Wiad. Zoot., XLIV, 4: 21–27.

Tomczyk-Wrona I. (2007). Conservation of horse genetic resources. Proc. Int. Sci. Conf.: Conservation of animal genetic resources in Poland and Europe – achievements and dilemmas. Poland, Balice, 31.05.–2.07.2007; p. 22.

Tomczyk-Wrona I. (2007). Konie. W: Polskie rasy zachowawcze. Atlas zwierząt gospodarskich objętych

programem ochrony w Polsce. Wyd. IZ PIB, ISBN 83-60127-67-0. 53-63.

Tomczyk-Wrona I. (2008). Rola i znaczenie programów ochrony w kształtowaniu się populacji koni zagrożonych ras rodzimych. W: Rodzime rasy zwierząt podstawą żywności regionalnej i ważnym elementem kształtowania krajobrazu. Lublin-Serpelice, 11–12.09.2008; ss. 51–52.

Tomczyk-Wrona I. (2008). Wkład Instytutu Zootechniki PIB w ochronę zasobów genetycznych koni huculskich. W: Rodzime rasy zwierząt podstawą żywności regionalnej i ważnym elementem kształtowania krajobrazu. Lublin-Serpelice, 11–12.09.2008; ss. 53–54.

SCOPE OF THE MAŁOPOLSKI HORSE GENETIC RESOURCES CONSERVATION AS PART OF THE AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAMME

Summary

Poland has very rich and diverse genetic resources of farm animals. Rapid changes in the Polish economy have a major impact on development of the livestock population, which is mainly threatened by a considerable limitation of biodiversity. This concerns both genetic variation of the native breeds of farm animals and individual variation within breeds of international status which are commonly used and undergo intensive selection. It is also necessary to increase the interest and public understanding of activities for the conservation of genetic resources and the importance of the native breeds of animals.

The genetic resources conservation programmes are based on *in-situ* conservation method, which facilitates utilization and improvement of specific and valuable traits of a particular breed.

The agri-environmental programmes developed at the Ministry of Agriculture include activities aimed at *in-situ* conservation of the native breeds, the use of animals for environmental protection, and animal husbandry and breeding in harsh environmental conditions (such as mountainous areas) and in areas requiring reclamation (such as set-aside lands).

Since 2005, the local breeds of horses included in the conservation programmes have been maintained exclusively from agri-environmental payments as part of the Rural Development Plan for 2004–2006 (PROW 2004–2006). Package G.01b: Conservation of local breeds of farm animals – horses, and since 2008 also as part of the Rural Development Plan for (PROW 2007–2013). Package 7.2: Genetic resources conservation of farm animals – horses.

Stado koni rasy małopolskiej na pastwisku
A herd of Małopolski horses in a pasture
(fot. I. Tomczyk-Wrona)